

CARACTERISTICI ALE EDUCAȚIEI COPILOR LA PĂRINȚII BISERICII

Arhim. conf. univ. dr. Teofan Mada

Abstract. Christian education is an integral part of the Church's mission to proclaim the true Word of the Gospel. As such, any educational Orthodox community or institution is a space of knowledge, a place of meeting with God almighty, revealing, within Jesus Christ, the renewing and transposing strength of the truth and life-giving love. This mutual relationship inspires the desire to grow in the knowledge and understanding of Christ and His teachings. The Parents of the Church are preoccupied by "education through awe", which constitutes, for all of us, the foundation and starting point of any other education.

Keywords: Christian education, interpersonal relationships, school, professional orientation, teacher, life through Christ.

1. Educația ortodoxă

Din toate domeniile educației ceea ce îi preocupă pe Părinții Bisericii este educația religioasă, „educația spre evlavie”, care pentru toți constituie temelia și premisa oricărei alte educații. „Vrei copil ascultător?”, întreabă Sfântul Ioan Gură de Aur și ne răspunde: „crește copilul de la primii lui pași în educația și povăța Domnului”¹. Educația religioasă cuprinde deprinderea rugăciunii, cântări de psalmi, frecventarea sfintelor slujbe, studiul Sfintei Scripturi.

Evlavia și întoarcerea înspre valorile spirituale superioare constituie scopul final și cel mai înalt al idealului pedagogic. Acest ideal se va realiza, potrivit Sfântului Ioan Gură de Aur, dacă educația copiilor începe cu purificarea morală a părinților și mai ales a mamei. El scrie foarte sugestiv: „Ana, mama lui Samuel, l-a adus pe fiul ei în naos, așa și tu să te faci pe tine însuși biserică”².

Și Sfântul Grigorie Teologul observă despre această temă următoarele: „Acesta (adică pedagogul, preotul, dascălul) trebuie să devină mai întâi curat, ca să-i facă curății; trebuie să devină el mai întâi înțelept în Dumnezeu,

¹ PG 62, 150.

² *La Ana*, Omilia 3, PG 54, 658.

ca să-i învețe pe alții, trebuie mai întâi el să devină lumină, ca să-i lumineze pe alții; trebuie mai întâi el însuși să atingă pe Dumnezeu, ca să-i aducă pe alții la El; trebuie să fie el însuși sfânt, ca să sfințească și pe alții”³.

Părinții, după Sfântul Ioan Gură de Aur, trebuie să-i obișnuiască pe copiii lor mici „să fie cumpătați, să fie întotdeauna atenți, să privegheze în rugăciuni și în orice spun sau fac să se însemneze cu semnul crucii”.

În legătură cu elementele pedagogiei religioase, Părinții Bisericii propun următoarele:

Obișnuința la rugăciune, care trebuie să se facă în comun cu părinții și cu cei mari, pentru că: „copiii se deprind în cunoașterea trăirii duhovnicești din iubirea ce o arată cei mari pentru ea, de aceea trebuie ei să fie îndrumați la rugăciune de la vârsta preșcolară”, spune Sfântul Vasile cel Mare⁴;

Participarea la slujbele Bisericii. Acolo, potrivit Sfântului Ioan Gură de Aur, copilul va fi încântat și va gusta bucuria duhovnicească auzind diferitele istorisiri care-i vor fi cunoscute, fiindcă le-a auzit și acasă⁵;

Diferite sfinte istorii pentru copiii mici și studiul Sfintei Scripturi pentru copiii cei mai mari. „Să nu crezi că este de prisos să audă des Sfânta Scriptură... Să le fim exemplu și să-i obișnuim să consacre timp citirii Sfintei Scripturi”⁶, subliniază Sfântul Ioan Gură de Aur;

Discuții între părinți și copii despre temele religioase;

Învățarea și memorarea unor psalmi, rugăciuni, tropare și cântări, colinde ale Bisericii. „Să învețe imnuri dumnezeiești”⁷ și „să învețe să psalmodieze lui Dumnezeu”⁸.

Scopul educației religioase este, prin „învățătura și certarea Domnului” (Ef. 6, 4), crearea „bunului creștin” care va avea toate virtuțile, înțelepciune, cumpătate, dreptate, bărbăție, cumințenie⁹, care va fi și tipul bunului cetățean, dar care „se va distinge prin liniștea și blândețea lui, iubire de oameni, sentimente umanitare în general”¹⁰, sociabilitatea lui¹¹. De aceea, Părinții Bisericii cred că, cultivarea virtuților sufletului și desăvârșirea omului trebuie să aibă prioritate în educație¹² și să țintească veșnicia, fără să disprețuiască viața de acum, care e punctul de plecare, stadiul pregătirii pentru viața veșnică¹³.

Sfântul Ioan Gură de Aur spune: „nu acela este om care are numai pur și simplu mâni și picioare, și nici nu este rațional pentru aceasta, ci acela care

³ *Cuvântarea 2*, 71, PG 35, 408-514.

⁴ PG 31, 953.

⁵ *Despre slava deșartă...*, cap. 41.

⁶ *La Efeseni*, Omilia 21, PG 62, 151.

⁷ *Despre slava deșartă...*, cap. 60. Vezi Sf. Vasile cel Mare, *Omilia 1 la Psalmi*, PG 29, 209.

⁸ *Ibidem*, cap. 34.

⁹ Sf. Vasile cel Mare, PG 29, 196. Vezi Sf. Isidor Pelusiotul, PG 78, 605-606.

¹⁰ Γ. Ξ. Τσαμπή, *Η παιδεία εις το Βυζάντιον*, Μυτιλήνη, 1963, p. 78.

¹¹ Ν. Μιχαλοπούλου, *Η γνησια κοινωνικότης*, Ελευθερούπολις, 1971.

¹² Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre creșterea copiilor*, PG 63, 767. Vezi I. B. Κογκούλη, *Βασικά θέματα της Παιδαγωγικής Επιστήμης*, Θεσσαλονίκη, 1983, p. 75, unde autorul dezvoltă „particularitatea ortodoxă” sau înțelegerea ortodoxă a educației.

¹³ Sf. Vasile cel Mare, *Către tineri...*, 2, PG 31, 565.

exersează evlavie cu curaj și virtute”¹⁴. Pentru acest motiv sfântul îi critică pe acei care nu se îngrijesc să dea copiilor lor formarea creștină, ci au singurul interes doar realizarea lor profesională. „Cum să nu fie necuviincios trimiterea copiilor noștri la școală și arte și să facem totul pentru acest scop, dar să nu-i creștem cu învățătura și certarea Domnului?”¹⁵

La această temă trebuie să observăm că Părinții Bisericii nu au o minte închisă și nu-s „tipii” unei singure părți, unilaterale, ci personalități pline de manifestare și integrale. Acest fapt se observă clar și din lecțiile și subiectele ce le propun să le învețe elevii. Nu se limitează numai la învățătura cuvântului dumnezeiesc, ci propun, îndeamnă ca elevii să fie educați mai complex în școlile inferioare, să asimileze cunoștințe de matematică, gramatică, elemente de didactică elenă, muzică, istorie și zoologie, pe când în școlile superioare să se predea la alegere scriitori clasici, așa cum propune Sfântul Vasile cel Mare în cuvântul său monumental către tineri „dacă din cuvintele elinilor este ceva folositor”, dând și modul studiului textelor clasice¹⁶, gramatica și retorica, astronomia și alte materii superioare după prototipul școlilor catehetice ale Alexandriei și Antiohiei.

Desigur pentru lecțiile treptei inferioare, istoria naturii, zoologia, își întemeiau propunerea lor spunând că din acestea elevii iau motivul de a concluziona existența proniei dumnezeiești și slava Creatorului, iar de la exemplele animalelor se fac mai înțelepți, precum de exemplu din purtarea de grijă a berzei față de berzele mai bătrâne vor primi un imbold ca tineri, cum spune Sfântul Vasile cel Mare, de a fi „iubitori de tată și de mamă”.

2. Pedagogul ortodox

Părinții Bisericii sunt de acord că pedagogul ideal trebuie să aibă anumite calități pentru a realiza corect și cu bun rezultat lucrarea lui și a reuși în frumoasa sa misiune. În maximele Părinților găsim că „dascălul e dator să fie străin de setea de putere și străin de slava deșartă, departe de mândrie, nu dedat spre lingușire, nu orbit de daruri, nebiruit de lăcomie, nestăpânit de mânie, ci răbdător, îngăduitor, smerit în toată puterea... părintește și iubitor de suflet”¹⁷.

Sfântul Isidor Pelusiotul accentuează în special necesitatea coexistenței în personalitatea dascălului a „vieții curate” și a „destoiniciei cuvântului”. Sfântul Isidor spune: „Cred cu convingere că pot coexista desăvârșit acestea două la dascăl: curățenia vieții și capacitatea cuvântului, ca să-l ritmeze pe elev, să-l

¹⁴ PG 49, 232.

¹⁵ *La Efeseni*, Omilia 21, PG 62, 150.

¹⁶ Vezi K. I. Βουρβέρη, *Αι ανθρωπολογικαί ιδέαι Βασιλείου του Μεγάλου*, în *AKTINES*, 1955, p. 22.

¹⁷ *Pateric*, PG 65, 204 a.

cumințească într-un fel pe cel neascultător”¹⁸. Învățătorul ideal, după Ioan Sinaitul, este plin de luminarea dumnezeiască¹⁹.

După Eustatie al Tesalonicului, pedagogul trebuie să nu aibă invidie, ci să se bucure de progresul elevilor săi. „Caracteristic dascălului ce nu este invidios este de a se bucura în toate câte se disting elevii”²⁰.

Epigramatic, mă refer la calitățile pe care Părinții Bisericii le întrevăd în unanimitate în persoana dascălului-pedagog:

Să fie credincios și iubitor de Dumnezeu;

Să fie fără răutate²¹ și netrufaș²²;

Să aibă harisma învățării, după Sfântul Vasile cel Mare;

Să dispună de autoritate și să fie deschis spre dialog²³;

Să fie experimentat și multilateral educat;

Să știe să ierte (Sfântul Grigorie Teologul);

Să se distingă prin statornicia caracterului moral;

Să evite jignirile și lingușirile, „niciodată să nu se depărteze de la limitele buneicuviniște și ale măsurii”²⁴;

Să asigure liniștea, ordinea și atenția elevilor pentru că, așa cum accentuează Sfântul Vasile cel Mare, „dacă cuvântul găsește liniște adâncă și liniștea se întipărește în urechile elevilor, întocmai cum corabia ancorează în porturile liniștite și calme... Să faceți, deci, liniște la predare prin tăcere”²⁵;

Să aibă „vârstă potrivită”, fără ca aceasta să fie o regulă fără de excepție, după Sfântul Vasile Mare, care observă că „este posibil ca cineva care are părul alb și riduri să se comporte ca un imatur și de aceea trebuie să prefere un bătrân ca maturitate și nu un bătrân ce se mișcă în ușurătate”²⁶;

Să asimileze și să stăpânească multe și diferite cunoștințe. „Faptul de a se apuca cineva să instruiască pe alții, înainte ca aceasta să fie instruit suficient e îndrăzneț și nătâng”²⁷, scrie Grigorie Teologul;

Să fie întâi de toate „dascălul lui însuși”, după Ioan Hrisostom, „să nu aibă nimic nepotrivit și defecte”. Sfântul Isidor Pelusiotul este de părere că „dascălul are datoria să fie format mai mult prin faptele sale, decât cu cuvintele, oferind viața sa ca exemplu; întrucât nu atât cuvântul, pe cât viața conduce la virtute”²⁸;

În fine, Sfântul Vasile cel Mare accentuează că „dascălul trebuie să fie arhetipul vieții, lege însuflețită și canon al virtuții”²⁹.

¹⁸ *Epistola* 259, PG 78, 937 a.

¹⁹ *Către Păstor*, 2, PG 88, 1165 bc.

²⁰ *Cuvântarea* 3, par. 5, PG 135, 637 b.

²¹ Sf. Isidor Pelusiotul, *Epistola* 428, PG 78, 1580.

²² Ιωάννου Αλεξίου, *Αστέρες πολύφωτοι*, Αθήνα, 1978, p. 80.

²³ Vezi opinia Sf. Ioan Gură de Aur despre îndrumătorul duhovnicesc în lucrarea *Despre Preoție*, EΠΕ 28, 270.

²⁴ Sf. Isidor Pelusiotul, *Epistola* 121, PG 78, 824.

²⁵ Sf. Vasile cel Mare, *A te păzi pe tine însuși*, Omilia 3, PG 31, 200.

²⁶ Δ. Μωραΐτου, *op. cit.*, p. 35.

²⁷ *Cuvântarea a doua apologetică*, PG 35, 456, 200.

²⁸ *Epistola* 348, PG 78, 1023.

²⁹ Φ.Ι. Κουκουλέ, *op. cit.*, p. 11.

3. Copilul și demersul educației ortodoxe

Sfântul Ioan Gură de Aur, în legătură cu starea și atitudinea elevilor, susține că „lucrarea dascălului nu este totul; dacă nu chiar mai mult, cel puțin jumătate este lucrarea elevilor”³⁰.

Elevul trebuie:

Să fie atent la predare-învățare;

Să fie cuminte și să vorbească atunci când este întrebat;

Să asculte și să fie disciplinat la câte spune dascălul;

Să nu judece viața personală a dascălului, chiar dacă este vicioasă;

Să aibă un caracter moral blând (Sfântul Vasile cel Mare);

Să fie atras de „lecțiile foarte bune și nu de cele mulțumitoare”, după Sfântul Grigorie Teologul;

Să studieze continuu (Sfântul Vasile cel Mare);

Să iubească învățătura;

Să se distingă prin bună-cuviință;

Să iubească școala, care trebuie să-i fie „o ședere plăcută”³¹;

Să vină la sala de curs „cu un oarecare interes pentru examinarea problemelor și să participe la discuții”, spune Sfântul Vasile cel Mare ascultătorilor săi³²;

Să fie co-interesat, pentru că „orice dobândește cineva cu efort acesta îl acceptă cu bucurie și-l păzește cu sârguință; pe când pe cele câte poate cineva să le reușească cu ușurință, pe acestea le consideră vrednice de dispreț”³³.

La atribuțiile epigramatice de mai sus ale elevilor la care ne-am referit, aproape toți Părinții Bisericii sunt de acord cu ele și totodată le atribuie o autoritate relațională. În general recunosc frecventarea regulată a orelor de curs, participarea activă la ore, buna-cuviință, disciplina elevilor în timpul predării și la diferite discuții.

4. Părinții Bisericii și orientarea profesională a copiilor

Ceea ce Părinții Bisericii au remarcat în mod special este orientarea profesională a copiilor. Sfântul Grigorie Teologul sublinia: „Ceea ce-i specific dascălului vizionar este de a diagnostica la timp interesele și înclinațiile elevilor, așa încât să le arate acestora, când vor ajunge la vârsta adolescentină și urmează să părăsească școala, ce profesie este nimerit să urmeze”³⁴.

Marele Vasile al Capadociei a materializat sistemul lui educativ în principiile frumoase despre lucrare și profesie. Astfel este primul care, lângă centrele de formare ale mănăstirilor în principal, a întemeiat și ateliere de artă cu artiști specialiști, în care

³⁰ *La II Tesaloniceni*, Omilia 3, PG 62, 483.

³¹ Φ.Ι. Κουκουλέ, *op. cit.*, p. 13.

³² *La Exaimeron*, Omilia 5, PG 29, 117.

³³ *Ibidem*, Omilia 3, PG 29, 58.

³⁴ Δ. Μωραΐτου, *op. cit.*, p. 38.

au exersat copii și adolescenți care au învățat, paralel cu scrierea, și o artă la alegere. Astfel se cultivau prelucrarea pieilor, arta țesutului, prelucrarea metalelor, medicina și cunoștințe necesare personalului medical auxiliar, cunoștințe de marină, brutărie, bucătărie și altele. Toate acestea jucau un rol în formarea profesională a copiilor³⁵.

Poziția pozitivă a Părinților vizavi de educația tehnică ia o mai mare valoare, dacă avem în vedere că în epoca lor artele manuale se considerau „rudimentare”. Sfântul Ioan Gură de Aur consideră profesiile ca „extrem de necesare”³⁶, iar invenția artelor este sădită în firea omului³⁷. Sfântul Vasile recunoaște în arte „capacități creative”³⁸, iar Sfântul Grigorie Teologul, ca unul ce a fost preocupat de orientările profesionale, observă: „ceea ce-i potrivit firii conduce la succes, iar ceea ce-i opus naturii aduce insuccesul”³⁹. De fapt Sfântul Vasile exprimă aceeași idee când scrie: „trebuie cu multă prudență să încercăm spre ceea ce fiecare dintre noi are înclinație și apoi să urmărim orice lucrare”⁴⁰.

5. Relațiile interpersonale în procesul educației ortodoxe

Fenomenul educativ este după esență dialog, discuție, întâlnire dialogică – în special personală, a pedagogului și a celui instruit⁴¹, conform cu părerile Părinților. Pentru ei dascălul trebuie să arate iubire și bunăvoință „și la delicatețe să depășească uneori pe părinții trupești”⁴². Să facă totul pentru elevii săi. Să arate iubire.

Eustatie al Tesalonicului accentuează că prin iubire „dascălii devin acceptați de aceia ce vor să învețe”, pe când fără iubire dascălul „este vrednic de dispreț”⁴³. Mitropolitul Tesalonicului scrie: „dacă omul nu are iubirea cea dulce el se manifestă ca o fiară; dacă dascălul nu oferă iubire, e vrednic de ură”⁴⁴.

Sfântul Ioan Gură de Aur face următoarea observație referitoare la iubirea dascălului: „Nimic nu este folositor pentru învățatură, decât faptul de a iubi și de a fi iubit”⁴⁵. Și Sfântul Ioan continuă: „nimic nu atrage mai mult pe elev decât faptul de a înțelege că dascălul său îl iubește și se îngrijorează și se preocupă de el”. Pentru el, cine iubește nu vrea să poruncească, nici să stăpânească⁴⁶. Și-n alt loc el observă: „chiar dacă este cineva mai sălbatic decât fiara, prin iubire devine mai blând decât mielul”⁴⁷.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ PG 61, 506.

³⁷ PG 52, 264.

³⁸ PG 29, 17.

³⁹ PG 37, 289.

⁴⁰ *Concizia termenilor*, 149, II 465d.

⁴¹ I. B. Κογκούλη, Βασικά θέματα της Παιδαγωγικής Επιστήμης, p. 67-68.

⁴² Φ.Ι. Κουκουλέ, *op. cit.*, p. 12.

⁴³ *Cuvântarea* 3, par. 5, PG 135, 637 b.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *La II Tesaloniceni*, Omilia 6, PG 62, 529.

⁴⁶ *Ibidem*, Omilia 2, 4, PG 62, 404.

⁴⁷ *La I Corinteni*, Omilia 33, 7, PG 61, 286.

„Elevul se entuziasmează când vede că se apropie de el dascălul și nu-l pierde din vedere”, spune Sfântul Grigorie Teologul. Dascălul, după Sfântul Vasile, trebuie să urmărească creșterea și promovarea elevilor săi. Elevii la rândul lor produc mulțumire, bucurie și satisfacție pentru dascăli prin creșterea performanțelor la învățătură. În acest sens Sfântul Ioan Gură de Aur completează: „care este răsplata dascălului dacă nu are de arătat elevii buni?”. De asemenea Grigorie Teologul remarcă: „de la dascălii buni ies elevii buni; însă este împotriva naturii ca de la dascălii răi să iasă elevii buni”.

Dascălul nu este dator să fie numai indulgent, dar și sever. „Faptul ca dascălul să vorbească întotdeauna cu indulgență elevilor săi chiar dacă și ei au nevoie de severitate, nu este caracteristic dascălului, ci stricătorului și dușmanului... Dascălul nu trebuie să instruiască și să îmbunătățească sufletele elevilor sfătuind și învățând, ci și amenințând”.

Potrivit Sfântului Vasile cel Mare, elevul bun trebuie „să-l cinstească și să-l iubească pe dascăl ca pe un tată și să încerce să-l imite” pentru că „fericiți sunt elevii ce au o amintire bună despre învățător”⁴⁸, după Sfântul Ioan Hrisostom.

Normal, toți Părinții Bisericii au dat o mare atenție și comportamentului individual. Sunt aici foarte caracteristice cuvintele lui Grigorie Teologul, ce justifică tratamentul individual. El scrie: „Pe unii îi îndrumă cuvântul, alții se corectează prin exemple. Alții au nevoie de stimulare, alții de frâu... altora le este de folos lauda, altora blamarea și amândouă cu măsură și cuvânt”⁴⁹.

Și Sfântul Ioan Gură de Aur observă: „Ascultătorul se întărește foarte mult la bine, când nu-i poruncim, când nu-i punem legi, ci discutăm cu el sfătuind ca și cum ar fi vorba să fim judecați de el însuși”⁵⁰. Și altundeva el remarcă: „cuvântul tău trebuie să fie cuvântul omului ce învață, nu unul ce controlează; ce instruieste, nu unul ce pedepsește; ce pune ordine, nu unul ce ponegrește; ce corectează, nu unul ce intervine în viața altuia”⁵¹.

Pedagogia patristică urmărește în principal ca tinerii, inițiați treptat în cunoașterea personală a tainei mântuirii, să devină treptat mai conștienți de darul credinței pe care l-au primit, să învețe și să-l laude pe Dumnezeu Tatăl în duh și adevăr, să fie formați pentru a-și trăi viața proprie după modelul și ethosul Dumnezeului-Om, Iisus Hristos, în dreptatea și sfințenia adevărului, și astfel să ajungă la omul desăvârșit, la vârsta plinătății lui Hristos și să-și aducă contribuția la creșterea trupului mistic, Biserica. Pe lângă aceasta, tinerii, conștienți de chemarea lor, sunt chemați să învețe să dea mărturie despre nădejdea credinței, precum și să ajute la transformarea creștină prin iubire a societății, prin care valorile naturale, preluate și integrate în perspectiva integrală a omului mântuit în Hristos, să contribuie la binele întregii comunități umane. Pentru Părinții Bisericii, educația creștină face ca tinerii să fie bucuria prezentului și nădejdea din totdeauna a Bisericii.

⁴⁸ Φ.Ι. Κουκουλέ, *op. cit.*, p. 12 și 13.

⁴⁹ PG 136, 1017. Vezi Sf. Isidor Pelusiotul, *Epistola* 145, cap. 4, PG 78, 1225-1228.

⁵⁰ *La I Corinteni*, Omilia 24, 1, PG 61, 199.

⁵¹ *La II Corinteni*, Omilia 28, 3 ΕΠΕ 20, 94.